

УДК 005.59:631.15(477)

**Б.В. Данилів, канд. екон. наук, директор Департаменту
агропромислового розвитку Харківської обласної
державної адміністрації**

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ: СТАН ТА ВИКЛИКИ

Постановка проблеми. Аграрний сектор виробництва займає важливе місце в економіці України, формуючи основу розвитку сільських територій, створюючи робочі місця, забезпечуючи населення продуктами, а підприємства сировиною. Сільське господарство України має досить потужний потенціал та природні ресурси, що можуть забезпечити її високу конкурентоздатність на національному та світовому ринках. В рамках сучасних тенденцій розвитку світового господарства, коли однією з

центральною проблемою стає питання продовольчого забезпечення населення, формування стабільних умов функціонування аграрного сектору є не лише економічним, але й стратегічним завданням реалізації умов розвитку країни.

В сучасних умовах функціонування сільського господарства, як однієї з основних конкуруючих галузей національного виробництва на світовому ринку, стає важливим фактором повернення до стабільного розвитку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток аграрного сектору є об'єктом дослідження таких видатних українських вчених як В.Г. Андрійчук, Г.І. Гайдуцький, П.М. Макаренко, М.І. Кісіль, Ю.Я. Лузан та ін. Ними розкриваються основні організаційно-економічні механізми функціонування галузі в умовах ринково господарства на мікро- та макрорівнях. Одночасно з цим, аграрний сектор постійно ставить нові проблеми і наукові виклики до науковців відносно формування ефективної системи діяльності галузі, що потребує нових теоретико-методологічних розробок й спонукає до подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка сучасного стану сільського господарства в Україні та визначення основних проблем його функціонування в межах сучасних реалій розвитку країни та світового господарства.

Виклад основного матеріалу досліджень. За період незалежності України розвиток сільського господарства характеризується значною нестабільністю через багаторазове реформування галузі та кризові явища в економіці країни. Можна умовно виділити в господарській діяльності аграрних підприємств два етапи реформування. Перший етап аграрних реформ (1990–1999 рр.) пов'язаний з проголошенням незалежності і був спрямований на пристосування до нових умов господарювання, динамічний розвиток ринкових відносин в галузі, що призвело до розпаду системи виробничих відносин радянського типу. Галузь зазнала значних втрат в наслідок неврегульованості економічних відносин, порушення економічних зв'язків. З 2000 р. відбувається другий етап, основною метою якого є формування та розвиток приватної власності, а на її основі – різних форм господарської діяльності в аграрному секторі. На жаль, він також не мав чітко виражених позитивних тенденцій через значне зменшення сприятливих умов для господарської діяльності, в першу чергу, доступності сучасних матеріальних виробничих ресурсів для сільськогосподарських підприємств, відбувається кількісне зростання обсягів виробництва продукції, але на період до 2013 р. в виробництві не вдалося досягти рівня 1990 р. [1].

Оцінюючи розвиток сільського господарства України в 2007–2013 рр., слід відмітити позитивні зміни, хоча і не в значному обсязі. Так, обсяг валової продукції зріс в 1,46 рази, прибутки збільшились в 2,3 рази, що забезпечило зростання рентабельності в 2012 р. в порівняно з 2007р в 1,4 рази (таблиця).

Характерною відмінністю цього періоду є скорочення кількості підприємств (4,4 %), та зменшення кількості працюючих – на 54,1 %. Скорочення працівників в останній час набуло настільки швидких темпів, що в галузі спостерігається дефіцит кваліфікованих кадрів, що також негативно впливає на розвиток сільських територій. Така ситуація вказує на поступове зростання інтенсифікації виробництва, але, одночасно з цим, виник ряд проблем, не лише економічного, але й соціального та екологічного характеру.

Динаміка розвитку сільського господарства України в 2007–2013рр.

Показник	2007р.	2009р.	2010р.	2012р.	2013р.	2013р. в % до 2007р.
Кількість підприємств, од.	58387	57152	42229	42307	55858	95,7
Середня кількість працівників, тис. осіб	778	624	602,4	588	357,85	45,9
Площа сільськогосподарських угідь, всього, тис.га	36755	36555	21059	21233	36395	99,0
Валова продукція в порівняльних цінах 2010р., млн грн	172130	197936	194887	223255	252859	146,9
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн грн	6854,1	7474,4	14178	22683	15806	230,6
Рівень рентабельності, %	15,1	8,5	21,2	20,7	12	79,5

Джерело: проаналізовано автором на основі статистичних даних [7]

За досліджуваний період не відмічно суттєвих змін у кількості сільськогосподарських угідь – зменшення склало близько 1 %, що свідчить про збереження територіальних масштабів галузі. Негативним фактором

землекористування є те, що багато підприємств не зорієнтовані на довгострокову стратегію розвитку територій, оскільки основна маса земель в їх користуванні орендовані. На 2013р. в оренді знаходиться 91,9 % сільськогосподарських угідь, використання яких зорієнтовано не на довгострокове збереження, а на отримання максимального прибутку в період оренди, що веде до швидкої деградації ґрунтів без їх відновлення. На території України нараховується 57,5 % ґрунтів, що страждають від ерозії [2].

До основних причин деградації ґрунтів можна віднести такі, як ерозія, підкислення та засолення ґрунтів внаслідок механічного руйнування водою і вітром, неправильного впровадження меліоративних заходів; спустелення, аридизація через висушування та переущільнення; забруднення речовинами антропогенного походження, в тому числі внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; прямі втрати через відведення під міські будівлі, дороги, аеродроми тощо. Кожного року проблема деградації земель загострюється через її ігнорування органами охорони земельних ресурсів та самих сільськогосподарських користувачів, що і призводить їх виснаження.

Суттєвою проблемою залишається забезпеченість виробничих процесів матеріальними ресурсами. Ситуація з нерегульованістю ринку сільськогосподарської продукції призвела до виникнення постійного диспаритету цін між вартістю товарів промисловості і товарами, котрі реалізовує аграрний сектор економіки. За такої ситуації відтворення матеріальної бази останні дванадцять років кількість техніки в сільськогосподарських підприємствах України значно скоротилась. Для прикладу, кількість тракторів зменшилась на 181 тисяч одиниць, тобто – щорічно кількість даного виду техніки скорочувалось на 15,8 тисяч одиниць при цьому рівень оновлення не компенсував вибуття [5].

Логічним наслідком диспропорцій стало скорочення прибутковості сільськогосподарського виробництва і сьогоднішнє ускладнення фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств.

Ще одним викликом для аграріїв України стало подорожчання пального, мінеральних добрив, засобів захисту рослин і багатьох інших ресурсів, потрібних сільськогосподарському виробництву, у зв'язку з проблемами у паливно-енергетичній сфері та здешевленням гривні. Офіційні статистичні дані свідчать про те, що в Україні індекс цін на матеріально-технічні ресурси промислового походження, які використовуються в сільському господарстві, за сім місяців поточного року склав 109,4 % порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Трансформація форм власності скоротила обсяг земель в розпорядженні сільськогосподарських підприємств, як специфічної організаційної форми виробництва аграрної продукції, значна частина угідь перейшла у використання до дрібних виробників. В наслідок чого, а також через проблеми з технологічним та організаційно-економічним забезпеченням виробництва, в сільськогосподарських підприємствах скорочення відбулось по обох ключових підгалузях виробництва. Порівняно з 1990 роком сільськогосподарські підприємства втрачають свої позиції на ринку та відчувають недостатність ресурсів для виробництва того обсягу продукції, котрий могли б створювати за умов економічно стабільної ситуації. З врахуванням вимог СОТ щодо формування високотоварного виробництва з забезпеченням контролю якості виробленої продукції ситуація коли значна частина виробників є приватними господарствами з відсутністю товарної орієнтації виробництва та встановлених виробничих технологій, створює істотні складнощі для сільського господарства України, не забезпечує гарантованої довіри до галузі з боку національних та іноземних партнерів та інвесторів.

Негативні тенденції які є домінуючими в аграрному секторі визначаються і скороченням державної підтримки галузі. Після вступу до СОТ Україна прийняла зобов'язання з формування обсягу заходів підтримки за типом «жовтої скриньки», який є значно меншим в абсолютному та відносному виразі, порівняно з більшістю розвинених держав. Рівень державної підтримки сільського господарства в Україні значно нижчий, ніж у більшості розвинених країн. Для порівняння, державне фінансування в аграрний сектор в Україні в останні роки складало біля 0,5 % ВВП, тоді як в Угорщині – 1,8; Японії та ЄС – по 1,7; Чехії – 1,6; США – 1,5; Канаді – 1,3; Росії – 0,8 %. В розрахунку на душу населення субсидії склали: в Японії – 566 долларів, США – 350, ЄС – 336, Канаді – 163, Угорщині – 111, Чехії – 100, Росії – 60, в Україні – лише 3,3 дол. США [4]. На підтримку конкурентоспроможності сільського господарства розвинені країни виділяють щодня суму понад 1 млрд. долларів США [3]. Але, одночасно з цим, в Україні формуються резерви зростання державної підтримки сільського господарства, за рахунок введення заходів «зеленої скриньки», надання податкових пільг та трансформації, викликаних доопрацювання мвідповідно до вимог СОТ окремих бюджетних програм при переході з «жовтої скриньки» у «зелену».

Скорочення дотацій в галузі відбувається відповідно до загальноприйнятої практики в СОТ, відповідно до позиції щодо зменшення фінансування національних галузей з боку держави, за яким величина сукупного виміру підтримки сільського господарства повинна скоротитися

на 20 % для країн-членів організації протягом шести років з моменту вступу до СОТ. В рамках поточного раунду переговорів «Доха-Розвиток» уже встановлюється більш швидкі темпи скорочення державної підтримки – 30 % протягом п'яти років. Державні дотації з 2007 по 2013 рр. скоротились на 77,8 %, як через проблеми формування державного бюджету, так і в наслідок вимог СОТ [6].

Існуючи проблеми в АПК неможливо вирішити лише за допомогою специфічних ринкових механізмів. Необхідне цілеспрямоване державне регулювання господарської діяльності в аграрному секторі за наступними напрямки:

1) формування для підприємств переробної промисловості і населення країни стійкого платоспроможного попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію;

2) реалізація пріоритетності політики національної безпеки при регулюванні зовнішньоекономічних зв'язків з приводу імпортно-експортних операцій щодо сільськогосподарської продукції, сировини, продовольства;

3) формування умов цінового паритету і контроль за діяльністю природних монополій;

4) забезпечення ефективної оптимізації структури виробництва сільськогосподарської продукції з позиції економічної ефективності, оптимального еколого-економічного використання природних ресурсів та найбільш повного забезпечення населення країни та переробної промисловості якісною продукцією аграрного сектору.

Паралельно з зазначеним і на державному, і на регіональному рівнях необхідно посилити увагу до питань захисту вітчизняного сільгоспвиробника. Зокрема, збитки від зниження цін на світовому аграрному ринку, якщо цього не вдалося захистити на державному рівні, повинні пропорційно ділитися між зернотрейдерами і сільгоспвиробниками, а не перекладені лише на останніх.

На внутрішньому ринку повинен і надалі постійно функціонувати і удосконалюватися відповідно до запитів сільгоспвиробників механізм форвардних закупівель. Під постійною увагою як держави, так і місцевих органів виконавчої влади повинне бути питання залучення інвестицій у аграрний сектор і створення максимально сприятливих умов для реалізації інвестиційних проектів сільськогосподарського спрямування. Належного результату можливо досягти лише тоді, коли над вирішенням всіх цих питань буде спільна праця на всіх рівнях, починаючи з ініціативи і звернень самих сільгоспвиробників до кінцевого вирішення питання на

урядовому рівні. При такому підході можна і в сільському господарстві досягти фінансової стабільності.

Проте варто зважати на те, що сільське господарство є галузю, виробництво в якій носить сезонний характер і пов'язано з численними ризиками, а ціна на його продукцію у значній мірі формується під впливом обмеженої купівельної спроможності населення. Тому серед шляхів покращення його фінансового забезпечення необхідність його державної підтримки є чи не основною умовою досягнення суттєвого результату.

Висновки. В умовах загальної кризи країни сільське господарство є базовою галуззю, котра не лише вирішує проблему продовольчого забезпечення населення, а й формує умови функціонування багатьох інших галузей. Розвиток і збереження аграрного виробництва, сільських поселень для України стає однією з центральних умов виживання нації, тому вимагає особливої уваги з боку держави. Формування національного аграрного сектору в подальшому повинно орієнтуватись на створення європейських стандартів життя і виробництва в сільській місцевості.

Бібліографічний список: 1. Собкевич О.В. Стан підтримки сільського господарства в Україні / О.В. Собкевич, В.М. Русан, А.Д. Юрченко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3-34. 2. Державна підтримка збереження земель у 2013 році [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://agrodep.kh.gov.ua>. 3. Духневич А.В. Сільське господарство в умовах членства України в СОТ / А.В. Духневич // Часопис Академії адвокатури України. –2011. – № 12. – С. 6–10. 4. Ілюзія підтримки аграріїв [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.acrada.gov.ua>. 5. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» від 11.08.2010 р. [Електрон. ресурс.]. – режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua>; 6. WTO: 2013 PRESS RELEASES Press /511 5 February 2014 ACCESSIONS WTO welcomes Ukraine as a new member [Електрон. ресурс.]. – режим доступу: <http://www.wto.org>; 7. Сільське господарство України 2013 рік: [стат. збірник] / За редакцією Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 400 с.

Данылив В.Б. Современные проблемы сельского хозяйства Украины: состояние и вызовы. В работе оценено современное состояние сельского хозяйства в Украине и определены основные проблемы его функционирования в пределах современных реалий развития страны и

мирового господарства.

Daniliv B. Problems of agriculture Ukraine: status and challenges. Agricultural Ukraine has a huge potential that guarantees him a high competitiveness on national and international markets. In the current conditions of the world economy as one of the central problems is the issue of food security of the population, formation of stable conditions for the agricultural sector is a strategic task of implementing the conditions of the country. Purpose is to assess the current state of agriculture in Ukraine and identifies key problems in the functioning of contemporary realities of the country and the world economy.